

Nasir Khan Lari Family and the Rise of the Qajar Dynasty

Rasul Ahmadlu^{✉1}, Mohammad Hasan Razanhan², Syed Abulfazl Razavi³

1. Corresponding Author, Ph.D. Candidate of Iranian history after Islam Khwarazmi University, Tehran, Iran. Email: r.ahmadlu@gmail.com

2. Associate Professor, Department of History Khwarazmi University, Tehran, Iran. Email: raznahan@khu.ac.ir

3. Associate Professor, Department of History, Khwarazmi University, Tehran, Iran. Email: abolfazlrazavi@khu.ac.ir

Article Info Abstract

Article Type:
Research Article

Article History:
9, December, 2023

In Revised Form:
22, January, 2024

Accepted:
14, February, 2024

Published Online:
20, September, 2024

Following the assassination of Nader Shah Afshar in 1160 AH and the subsequent wars of his successors, which led to the political instability in the southern regions of Fars province, Mohammad Nasir Khan Lari managed to establish control over the trade routes from the ports of Langah, Kang, and Abbasieh towards Shiraz by utilizing the political power vacuum and local forces. He made the city of Lar his main headquarters and played a significant role in the political affairs of southern Fars. The conflicts between the Zand dynasty and the Qajars between 1168 and 1210 AH created an opportune situation for Nasir Khan and his sons to exert a considerable influence on the balance of power along the trade routes towards Shiraz by leveraging their military capabilities. The closeness of the Zandiya rulers and the Nasirkhani dynasty and the efforts of the Zandians to gain control over the back-bank areas and Larestan and the efforts of the Nasirkhani family to maintain their territory and dominate Shiraz, caused Khanin Lari in the conflicts between the Zandians and the Qajars, and the tendency and favor of the Qajars. This article, using a descriptive-analytical approach and unpublished documents of the Nasir Khan family and newly discovered manuscripts, aims to shed light on some aspects of the relationship between the Nasir Khan family and the Zand kings, while evaluating their role in the downfall of the Zand dynasty and the rise of the Qajar dynasty as a historical issue. The findings of this research illuminate unknown aspects of power relations in Fars province during the Zand and early Qajar periods, providing new evidence on the background of the Zand dynasty's fall in Fars province and the influential role of the Nasir Khan family in these events. This study reevaluates the historical developments in Fars province during this period from the perspective of family documents of the Nasir Khan family and previously unpublished correspondences.

Keywords: Laristan, Zand dynasty, Qajar dynasty, Nasir Khan Lari family, Karim Khan Zand, Mohammad Hasan Khan Qajar

Cite this The Author(s): Ahmadlu, R., Razanhan, M. H., Razavi, S. A., (2024). Nasir Khan Lari Family and the Rise of the Qajar Dynasty: Historical Sciences Studies Vol.16, No 1, Serial No.37 –Spring- Summer, (1-24)- DOI: [10.22059/jhss.2024.378116.473727](https://doi.org/10.22059/jhss.2024.378116.473727)

Publisher: University of Tehran Press

1. Introduction

With the assassination of Nader Shah Afshar in 1160 AH, chaos began in Iran, and for years the country was deprived of peace and national unity. During this period, various claimants to power engaged in conflicts against each other in different regions of the country. Adil Shah, Nader Shah's nephew and successor, took power on the 27th of Jumada al-Thani 1161 AH. (Golestaneh, 2015: 20). Shortly after, Ibrahim Khan, Adil Shah's brother, seized him and ascended to the throne himself. (Ibid: 28). However, Ibrahim Khan did not last long and was killed, leading to Shahrokh Khan ascending to the throne on the 8th of Shawwal 1161 AH. (Ibid: 30). In the east, Ahmad Khan Abdali went to Kandahar and established his kingdom there under the name Ahmad Shah Durrani. (Monshi Jami, 2005: 6). Apart from Shahrokh Afshar, who ruled in Khorasan, and Ahmad Shah Durrani, who controlled Afghanistan, five others claimed power: Azad Khan Afghan, son-in-law of Ashraf Afghan and one of Nader Shah Afshar's commanders, who had made a treaty with Arakli II, the governor of Georgia, setting the Aras River as the boundary of their territories; Mohammad Hassan Khan Qajar, head of the Qajar tribe in Astrabad and Mazandaran; Ali Mardan Khan, head of the Bakhtiari tribe in Isfahan and Khuzestan; Karim Khan Zand in central regions; and Mohammad Nasir Khan Lari in Laristan and its ports.

The power vacuum in the southern regions of Fars province, which was significant due to its location on the routes to the ports of Lengeh and Kong and toward Shiraz, further facilitated the rise of local rulers. Nasir Khan Lari, who had gained control over the city of Lar after the assassination of Mirza Abu Talib Kalantar in 1161 AH (Hosseini Fasaei, 2009: 2/1507). gradually expanded his power toward the ports of the Persian Gulf, including Bandar Abbas. Reports from the British East India Company in Bandar Abbas first mention Nasir Khan Lari in the month of Safar in 1165 AH / June 12, 1752 AD, stating: "Nasir Khan became the owner of the Gombroon fortress. He visited the offices of the companies in the port and established relations with them skillfully, informing them that he intended to appoint a governor." (Saldanha, 1908, Vol.1.p.76). Nasir Khan Lari's entry into the political scene of Fars and its ports continued during the power vacuum after Nader's death and Karim Khan Zand's rise to power. He exhibited a dual behavior toward Karim Khan Zand: on one hand, disobedience; on the other hand, obedience accompanied by denial of Zand's authority.

The Zand king sought to weaken the Lari family's power through various means such as offering rewards (granting governance over regions), creating family disputes within Mohammad Nasir Khan's clan, threatening punishment (military campaigns against Laristan), and threats of assassination. In response, Mohammad Nasir Khan Lari sought to eliminate Karim Khan Zand from the political scene in Fars with support from Mohammad Hassan Khan Qajar. The defeat of Mohammad Nasir Khan Lari and Karim Khan Zand's dominance over Laristan—culminating in Mohammad Nasir Khan's surrender and the hostage-taking of his family members in Shiraz—severely weakened the Nasir Khani dynasty. As a result, his successors had little impact on developments along the southern coasts during Karim Khan Zand's era, and sources from that period have largely overlooked or diminished their role compared to other local rulers. Almost a decade after Karim Khan Zand's death, Abdullah Khan Lari took advantage of the weakness of the Zand governors and returned to Lar, seizing power in Laristan and surrounding areas. From Abdullah Khan Lari's actions during the reigns of Jafar Khan and Lotfali Khan Zand, it can be inferred that he initially aimed to fulfill his father's desire to dominate Shiraz. When he could not achieve this goal, he ultimately

sided with Agha Muhammad Khan Qajar, who held greater power, facilitating the fall of the Zand dynasty and the rise of the Qajars.

Although some articles and research have mentioned the role of the Nasir Khani family in power struggles between the Zand and Qajar dynasties, it has yet to be independently studied. Given the author's access to documents from the Nasir Khani family and some unpublished manuscripts, this article aims to evaluate and research the role of Nasir Khan Lari's family in the rise of the Qajars based on newly discovered documents as a historical issue. This article is divided into four sections: introducing newly found documents related to the research topic; examining relations between Nasir Khan I, Karim Khan Zand, and Mohammad Hassan Khan Qajar; analyzing Masi Khan Lari and Zand governance; and discussing Abdullah Khan Lari and the rise of the Qajars.

خاندان نصیرخان لاری و برآمدن قاجارها رسول احمدلو^۱، محمدحسن رازنهان^۲ سید ابوالفضل رضوی^۳

r.ahmadlu@gmail.com
aghajari@modares.ac.ir
abolfazlrazavi@khu.ac.ir

۱. نویسنده مسئول دانشجوی دکتری تاریخ، دانشکده علوم انسانی دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران، رایانامه:
۲. دانشیار گروه تاریخ دانشکده علوم انسانی دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران، رایانامه:
۳. دانشیار گروه تاریخ دانشکده علوم انسانی دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران، رایانامه:

اطلاعات مقاله چکیده

نوع مقاله:

علمی - پژوهشی

تاریخ دریافت:

۱۴۰۳/۰۴/۱۷

تاریخ بازنگری:

۱۴۰۳/۰۵/۱۷

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۳/۰۵/۲۵

تاریخ انتشار:

۱۴۰۳/۰۶/۳۰

به دنبال قتل نادرشاه افشار در سال ۱۱۶۰ ه.ق و جنگ‌های جانشینی وی و به هم خوردن وضعیت سیاسی نواحی جنوب ایالت فارس، محمد نصیرخان لاری توانست با بهره‌گیری از خلأ قدرت سیاسی و استفاده از نیروهای محلی بر مسیرهای تجاری خلیج فارس از بندرهای لنگه - کنگ - عباسی - به سمت شیراز تسلط یابد. او شهر لار را مقر اصلی خود قرار داده و نقش قابل توجهی در امور سیاسی جنوب فارس ایفا نمود. کشمکش‌های بین زندیه و قاجارها بین سال‌های ۱۱۶۸ تا ۱۲۱۰ ه.ق موقعیت مناسبی برای نصیرخان و فرزندانش به وجود آورد تا با بهره‌گیری از توانمندی‌های نظامی نقش قابل ملاحظه‌ای را در توازن قدرت در مسیرهای تجاری به سمت شیراز ایفا نمایند. این مقاله با رویکرد توصیفی - تحلیلی و با بهره‌گیری از اسناد منتشرنشده خاندان نصیرخانی و نسخه‌های خطی نویافته، ضمن روشن ساختن برخی زوایای روابط خاندان نصیرخانی با پادشاهان زندیه، درصدد است تا نقش این خاندان در سقوط زندیه و برآمدن قاجاریه را به عنوان یک مساله تاریخی مورد ارزیابی و تحقیق قرار دهد. یافته‌های این پژوهش زوایای ناشناخته‌ای از مناسبات قدرت در ایالت فارس در دوره زندیه و نیمه نخست قاجاریه را روشن می‌سازد و شواهدی جدید از زمینه‌های سقوط زندیه در ایالت فارس و نقش مؤثر خاندان نصیرخانی در این رویداد را ارائه می‌دهد. این موضوع که پیش از این کم و بیش مورد تحقیق و پژوهش قرار داشته، این بار تحولات این دوره تاریخی در ایالت فارس از منظر اسناد خانوادگی خاندان نصیرخان و مکاتبات تاکنون منتشرنشده مورد ارزیابی مجدد قرار می‌گیرد

واژه‌های کلیدی: لارستان، زندیه، قاجاریه، خاندان نصیرخان لاری، کریم‌خان زند، محمدحسن خان قاجار

استناد: احمدلو، رسول؛ رازنهان، محمدحسن؛ رضوی، سید ابوالفضل؛ (۱۴۰۳). خاندان نصیرخان لاری و برآمدن قاجارها: پژوهشهای علوم تاریخی، سال ۱۶، شماره ۱،

DOI: 10.22059/jhss.2024.378116.473727

بهار و تابستان، شماره پیاپی ۳۷ - (۲۸-۱).

ناشر: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران

۱. مقدمه

با قتل نادرشاه افشار در سال ۱۱۶۰ ه.ق، هرج و مرج در ایران آغاز شد و سال‌ها ایران از آسایش و وحدت ملی محروم بود. طی این مدت مدعیان قدرت در نواحی مختلف کشور به زد و خورد علیه یکدیگر پرداختند. عادل شاه، برادرزاده و جانشین نادرشاه در بیست و هفتم جمادی‌الثانی ۱۱۶۱ ه.ق حکومت را به دست گرفت. (گلستانه، ۱۳۹۴: ۲۰). مدتی بعد ابراهیم‌خان، برادر عادل شاه، او را گرفت و خود بر تخت سلطنت نشست. (همان: ۲۸). ولی؛ ابراهیم‌خان عمر چندانی نکرد و کشته شد و شاهرخ خان در هشتم شوال ۱۱۶۱ قمری بر تخت نشست. (همان: ۳۰). در شرق احمدخان ابدالی به سمت قندهار رفت و در آنجا به نام احمدشاه درانی تشکیل سلطنت داد. (منشی جامی ۱۳۸۴: ۶). به‌جز شاهرخ افشار که در خراسان سلطنت می‌کرد و احمدشاه درانی که افغانستان را در دست داشت، پنج نفر دیگر به نام‌های آزاد خان افغان داماد اشرف افغان و یکی از سرداران نادرشاه افشار با آراکلی دوم والی گرجستان قراردادی بسته بود که طی آن رود ارس را سر حد قلمرو خود قرار داد. محمدحسن خان قاجار، رئیس ایل قاجار در استرآباد و مازندران، علی مردان خان، رئیس ایل بختیاری در اصفهان و خوزستان، کریم‌خان زند در نواحی مرکزی و محمد نصیرخان لاری در لارستان و بندرها مدعی اصلی بودند.

خلاً قدرت مرکزی در نواحی جنوبی ایالت فارس که به دلیل واقع‌شدن در مسیر بندرها لنگه و کنگ و عباسی به سمت شیراز از اهمیت قابل ملاحظه‌ای برخوردار بود، بیش از پیش زمینه را برای قدرت گرفتن امرای محلی فراهم می‌نمود. نصیرخان لاری که پس از قتل میرزا ابوطالب کلانتر در سال ۱۱۶۱ ه.ق بر شهر لار تسلط یافته بود، (حسینی فسایی، ۱۳۸۸: ۲ / ۱۵۰۷). به تدریج محدوده قدرت خود را به سمت بندرها خلیج فارس و از جمله بندرعباسی توسعه بخشید. در گزارش‌های دفتر کمپانی هند شرفی بریتانیا در بندرعباسی نخستین بار از نام نصیرخان لاری در ماه صفر سال ۱۱۶۵ ه.ق/ ۱۲ ژوئن ۱۷۵۲ م یاد شده و در آن آمده است: «نصیرخان مالک دژ گمبرون شد. او از دفاتر کمپانی‌های بندر دیدن کرد و با مهارت کامل با آنان رابطه برقرار کرد و اطلاع داد که قصد انتصاب یک حکمران را دارد (Saldanha, 1908, Vol.1.p.76). ورود نصیرخان لاری به صحنه سیاست فارس و بندرها در دوره خلاً قدرت پس از مرگ نادر و روی کار آمدن کریم‌خان زند تداوم یافت و او در جنوب ایالت فارس رفتاری دوگانه با کریم‌خان زند در پیش گرفت از سویی نافرمانی و از سوی دیگر اطاعت همراه با انکار قدرت زندیه. این امر نهایتاً موجبات مرگ او را فراهم نمود، اما؛ عبدالله خان جانشین نصیرخان لاری که به مدت چهار و هفت سال (۱۱۸۱-۱۲۲۸ ه.ق) بر لارستان و بندرها حکومت راند، همچنان به عنوان یکی از قدرت‌های دخیل در امور سیاسی جنوب مورد توجه بود و این امر در دوره رقابت و کشمکش بین آقا محمدخان قاجار و جانشینان کریم‌خان زند تداوم

داشت. اگرچه مساله نقش خاندان نصیرخانی در منازعات قدرت بین زندیه و قاجاریه در مقالات و پژوهش‌هایی چند مورد اشاره قرار گرفته، اما هنوز به طور مستقل مورد تحقیق قرار نگرفته است. با توجه به دسترسی نویسنده به اسناد خاندان نصیرخانی و همچنین برخی نسخه‌های خطی منتشرنشده، این مقاله بر آن است تا مساله نقش خاندان نصیرخان لاری در روی کار آمدن قاجاریه را بر اساس اسناد نویافته به عنوان یک مساله تاریخی مورد ارزیابی و پژوهش قرار دهد. این مقاله در چهار بخش به معرفی اسناد نویافته پیرامون موضوع پژوهش، مناسبات بین نصیرخان اول و کریم‌خان زند و محمدحسن خان قاجار، مسیح خان لاری و حکومت زندیه و عبدالله خان لاری و برآمدن قاجارها می‌پردازد.

۲. معرفی اجمالی اسناد و نسخه‌های نویافته

تاریخ‌های رسمی عصر زندیه و قاجاریه همچون تاریخ گیتی گشا، گلشن مراد، تاریخ زندیه، روزنامه میرزا محمدکلانتر فارس، روضه الصفاى ناصری، به گونه‌ای پراکنده و مختصر حوادث و رویدادهای لارستان و مجادلات خاندان نصیرخان لاری و حکومت زند و روابط محمد نصیرخان و محمدحسن خان قاجار را گزارش کرده‌اند. ایرج تنهاتن ناصری در مقاله نگرشی بر رابطه محمد نصیرخان لاری و کریم‌خان زند چاپ‌شده در مجله پژوهش‌های تاریخی سال ۱۳۹۰ و احمد بازماندگان خمیری در مقاله نصیرخان لاری تلاش برای احیای حکومت مستقل لارستان چاپ‌شده در مجله تاریخ ایران اسلامی سال پنجم بهار و تابستان ۱۳۹۶ بر اساس منابع یاد شده به بررسی مجادلات نصیرخان لاری و کریم‌خان زند پرداخته‌اند و تاکنون پژوهشی مستقل درباره نقش خاندان نصیرخان لاری در برآمدن قاجارها با تکیه بر اسناد بررسی نشده است. از این روی در آغاز منابع پژوهش: اسناد نویافته، احکام و مناشیر خاندان نصیرخان لاری در نسخه‌های خطی و اسناد دفتر کمپانی هند شرقی در بندر عباسی معرفی می‌شود.

۲-۱. اسناد خانوادگی خاندان نصیرخانی

در آرشیو خصوصی خاندان نصیرخان لاری دو سند بسیار با ارزش از مکاتبات محمدحسن خان قاجار و محمد نصیرخان لاری مربوط به سال‌های ۱۱۶۹ و ۱۱۷۱ ه. ق نگهداری می‌شود که به همت آقای ایرج میلادی لاری یکی از نوادگان محمد نصیرخان لاری اسکن این اسناد در اختیار نگارنده قرار گرفت. این دو سند از مهم‌ترین منابع مکتوب در پژوهش‌های تاریخی عصر زندیه به شمار می‌آیند که برای نخستین بار معرفی می‌شوند. سند اول فرمانی است که به تاریخ ماه رمضان سال ۱۱۶۹ ه. ق بدون عنوان، خطاب به «محمد نصیرخان بیگلربیگی الکای فارس و حاکم خطه لار و بندرها» نوشته شده و ممه‌ور به مهر محمدحسن خان با عبارت «فتحلی شد نهضت انجمن ظهور جلال محمدحسن» است. اصل سند به خط نستعلیق شکسته در پانزده سطر است. در این سند محمدحسن خان قاجار از محمد نصیرخان لاری جهت فتح قلعه شیراز

درخواست همکاری دارد. سند دوم به تاریخ ماه رمضان سال ۱۱۷۱ ه.ق با عنوان «حکم عالی شد» خطاب به «محمد نصیرخان بیگلربیگی الکای فارس و حاکم خطه لار و بندرها و سواحل» نوشته شده و ممه‌ور به مهر محمدحسن خان با عبارت «فتحعلی شد نهضت انجمن ظهور جلال محمدحسن» است. اصل سند به خط نستعلیق شکسته در شانزده سطر است. در این سند که به نظر می‌رسد در دشت ارژن کازرون نوشته شده، محمدحسن خان قاجار جهت مقابله با کریم‌خان زند، بار دیگر از محمد نصیرخان لاری درخواست کمک و همکاری دارد.

۲-۲. نسخه‌های خطی

نسخه‌ها آینه شرایط فرهنگی، سیاسی، اجتماعی و اقتصادی زمان خود هستند و در مطالعات تاریخی از اهمیت زیادی برخوردارند. در این پژوهش از دو نسخه خطی منتخب التواریخ لارستان و دره التواریخ که تاکنون چاپ نگردیده، استفاده شده است.

الف. منتخب التواریخ لارستان، تألیف حبیب‌الله اشکنانی لاری

حبیب‌الله اشکنانی لاری خود را از نوادگان خواجه عبدالله انصاری معرفی می‌کند. از زمان تولد وی هیچ گونه آگاهی در دسترس نیست. وی در اشکنان چشم به جهان گشود و جهت تحصیل علوم دینی به لار آمد. (حبیب‌الله اشکنانی لاری، منتخب التواریخ لارستان، برگ ۱). اشکنانی به صورت اتفاقی کتاب تاریخ لار را در کتابخانه یکی از دوستان خود مشاهده و تصمیم به نوشتن کتابی با عنوان منتخب التواریخ می‌نماید. نویسنده درباره دلایل نوشتن این کتاب می‌نویسد:

«یک روز در کتابخانه یکی از دوستان نشسته هرگونه کتابی که داشتند به نظر این حقیر می‌رسانیدند من جمله کتاب تاریخ لارستان بود چون نیک نگریستم دیدم از انساب حکام و علما و سادات لارستان و ذکر شجره آنها به تفصیله می‌نماید. منجمله از حسب و نسب خود نیز یافتیم که منتهی می‌شود به عبدالله انصاری و ذکر یکی بعد از یکی از ابا و اجداد را می‌نماید و ما را از سلسله انصاریان می‌شمارد. لهذا از آن وقت سجع مهر خود و آقای والد انصاری کندم و آقای والد نیز درخواست شجره انصاریان از اجداد خود فرمودند. بنا بر حسب الامر ایشان انتخاب کردم از آن تاریخ این تاریخ را و نام‌گذاری کردم منتخب التواریخ» (همان). این کتاب شرح حال حکام لارستان در طول تاریخ است. نویسنده کتاب را از آغاز حکمرانی گرگین میلاد بر لارستان آغاز کرده و با حکمرانی فتحعلی‌خان گراشی به پایان می‌رساند. اشکنانی درصدد بوده جلد دوم کتاب منتخب التواریخ را در ذکر حکام، ضباط و علمای لارستان بعد از فتحعلی‌خان به رشته تألیف درآورد که بنا به دلایل نامعلوم موفق به این کار نشده است.

کتاب صد و چهل و هشت صفحه‌ای منتخب التواریخ که تألیف آن در سال ۱۳۵۲ ه.ق به پایان رسیده را می‌بایست به دو بخش تقسیم کرد. به نظر می‌رسد بخش نخست کتاب (تاریخ امرای میلادی لارستان) از روی تاریخ لار که امروزه اثری از آن در دسترس نیست یادداشت

برداری شده است. سؤالی که پیش می‌آید این است که آیا اشکنانی مطالب خود را از روی کتاب تاریخ لار شیخ احمد بن جلال لاری متعلق به قرن نهم هجری یا تاریخ‌های دیگر لار که تاکنون هیچ اثری از آنان نیست گردآوری نموده است؟ (۱) بخش دوم کتاب که مطالب آن بر اساس روایات شفاهی است برای بررسی تاریخ لارستان در عصر زندیه و قاجاریه بخصوص چگونگی قدرت‌یابی محمد نصیرخان در لارستان و نقش خاندان نصیرخان لاری در برآمدن قاجار از ارزش بسزایی برخوردار است.

ب. دره التواریخ، تألیف شیخ علی ستاری (ادبی)

دره التواریخ از تألیفات شیخ علی ستاری ادبی (۱۳۷۹-۱۳۸۱ ه.ش). از شخصیت‌های مذهبی و علمی در لارستان است. کتاب دره التواریخ در شصت و چهار صفحه و هر صفحه در هجده سطر به خط نستعلیق در سال ۱۳۱۱ ه.ش نوشته شده است. مطالب این کتاب به مانند منتخب التواریخ شرح حال حکام لارستان در طول تاریخ است. محتوای کتاب از جلوس گرگین میلاد بر لارستان آغاز می‌شود و با حکمرانی ابوالقاسم جاهد در سال ۱۳۱۱ ه.ش خاتمه می‌یابد. به نظر می‌رسد بخشی از مباحث این کتاب به مانده منتخب التواریخ از روی تاریخ لار یادداشت برداری شده و بخش دوم کتاب حاصل روایات شفاهی و مشاهدات خود مؤلف است. جنگ عبدالله خان لاری با لطفعلی خان زند در نزدیکی داراب و همکاری عبدالله خان لاری با آقا محمدخان قاجار علیه لطفعلی خان زند از مهم‌ترین مباحث کتاب دره التواریخ است که در منابع دیگر اشاره‌ای به آن نشده است.

۳-۲. مجموعه فرمان‌ها، مناشیر، مکاتبات و منشآت

نسخه خطی مجموعه فرمان‌ها و منشآت که مجموعه‌ای از نامه‌های دیوانی و فرمان‌ها حکومتی است که گویا به دست محمدحسین منشی، مستوفی دیوان کریم‌خان زند گردآوری شده و بسیاری از آنها از خود اوست. وی در پایان عقدنامه‌چه فرزندش میرزا محمدعلی (برگ ۱۱۳ پ) از خود نام برده است. این مجموعه از نظر مطالعات سیاسی و دیوانی عصر زندیه بسیار مهم است. طبق بررسی‌های انجام شده تنها یک نسخه از این اثر موجود است که با شماره نسخه ۸۵۷۲۳ در کتابخانه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی نگهداری می‌شود. این نسخه در دوپست و سی و سه صفحه نوشته شده و اکثر صفحات دارای حاشیه‌نویسی است. در این مجموعه چهار فرمان از واگذاری حکومت لارستان، محال سبعة و بندرعباس از طرف کریم‌خان زند به محمد نصیرخان لاری، مسیح خان و محمدخان لاری آمده است. محتوای این فرمان‌ها حاوی اطلاعات منحصری جهت روشن ساختن برخی زوایای روابط خاندان نصیرخانی با کریم‌خان زند و سیاست‌ها و تعاملات کریم‌خان زند با این خاندان است.

فرمان اول بدون تاریخ و عنوان خطاب به «محمد نصیرخان حاکم خطه لار و توابع» نوشته شده است. در این فرمان حکومت لار و توابع به سبب فرمان‌برداری نصیرخان از کریم‌خان زند به وی واگذار شده است. با اینکه این حکم تاریخ ندارد، اما بر اساس تحولات تاریخی سال‌های ۱۱۶۷ الی ۱۱۸۰ ه.ق می‌توان حدس زد که این فرمان احتمالاً مربوط به سال ۱۱۶۸ ه.ق باشد. (مجموعه فرمان‌ها، مناشیر، مکاتبات و منشآت، شماره ۸۵۷۲۳، مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی). فرمان دوم واگذاری حکومت محال سبعه به مسیح خان لاری است. فرمان بدون تاریخ و عنوان، خطاب به «مسیح خان لاری» نوشته شده است. با توجه به تحولات سیاسی ایالت فارس بین سال‌های ۱۱۶۸ الی ۱۱۸۰ ه.ق تاریخ سند می‌بایست متعلق به دهه ۱۱۷۰ ه.ق باشد. از محتوای سند برمی‌آید که مسیح خان پسر عموی محمد نصیرخان لاری به عنوان یکی از خدمتگذاران صادق حکومت زندیه از طرف کریم‌خان زند به حکومت محال سبعه انتخاب شده است. فرمان سوم فرمان واگذاری حکومت لارستان، بندرعباسی و محال سبعه به محمد نصیرخان لاری در سال ۱۱۸۱ ه.ق است. فرمان چهارم فرمان اعطای لقب خانی و حکومت طارم به محمدخان لاری است.

۳. نصیرخان اول و منازعه قدرت بین کریم‌خان و محمدحسن خان قاجار

برخی شواهد تاریخی و روایات محلی نشان می‌دهد که نصیرخان لاری اول خود را از نوادگان خاندان میلادی لار که در دوره شاه عباس صفوی منقرض شدند، می‌دانسته است. اشکنانی مورخ محلی در این باره می‌نویسد: «آقا نصیراء بن آقا رحماء بن غیاث خان که از اولاد آن اسمعیل خان برادر ابراهیم‌خان حکومت لارستان سابق‌الذکر بودند، چون روزگار هر روزه بکام یکی گردش می‌کند، ذلیل را عزیز و عزیز را ذلیل، غنی را مسکین مسکین را غنی می‌نماید. روزگار این خانواده محترم را بدرد غربت دهات کشانیده به عسرت تمام در قریه اشکنان و کال از خود می‌گذرانیدند تا آنکه بخت خوابیده بیدار و ادبار روی به اقبال نموده، آقا رحیما که در ده اشکنان و کال بدرود جهان گفت. دو پسر از او ماندی، یکی آقا نصیرا و دیگری آقاعلی و این دو پسر از کوچکی با بصیرت و تدبیر بودندی تا اینکه به صماجت کالی و اشکنانی‌هایی که مکاری بودندی خود را به لار رسانیدندی. (اشکنانی، منتخب التواریخ: برگ ۱۱۴). بعد از سقوط صفویه و استیلای افغانان و شوریدگی ممالک ایران، فرزندان آقا رحیما، از خلاً قدرت به وجود آمده، استفاده نموده و از قریه کال به قریه فین در دویست کیلومتری شمال شرقی لار رفتند. حاجی (علی) و محمد نصیرخان در ابتدا به عنوان میرشکار در آن منطقه فعالیت می‌کردند، این دو عده ای را دور خود جمع کرده بر اثر جلادت و مردانگی موفق شدند قلعه مشکوی را تصرف کنند و بر آن ناحیه مسلط گردند. (۲) مدتی بعد از جانب نادرشاه افشار به لقب جلیل خانی و حکومت محال سبعه سرفراز شدند. (فسایی، ۱۵۰۷/۱۳۸۸:۲). به نظر می‌رسد این دو در جریان شورش‌های

گسترده خان‌های محلی منطقه لارستان و پس کرانه‌های خلیج فارس که حیات اقتصادی و اجتماعی منطقه را به خطر انداخت و باعث از هم پاشیدن تجارت جنوب گردید، به یاری نادرشاه افشار شتافته و به پاس این خدمت از طرف از جانب نادرشاه افشار به لقب جلیل خانی و حکومت محال سبعه رسیده‌اند. (۳)

با کشته شدن نادرشاه افشار در سال ۱۱۶۰ ه.ق اوضاع کشور به وخامت گرایید. در لار مخالفان میر محمدتقی با کمک میرزا ابوطالب، شورشی به راه انداختند که در طی این شورش حاکم لارستان (میرمحمد تقی) به قتل رسید و میرزا ابوطالب به حکومت لار رسید. (۴) جهان بانو همسر میرمحمدتقی حاکم مقتول لارستان، برای تلافی خون شوهرش، از حاجی خان و محمد نصیرخان درخواست کمک نمود. (ستاری لاری، دره التواریخ، برگ ۴۰). آن دو برادر به لار رفتند و توانستند مخالفان خود از جمله میرزا ابوطالب را به قتل برسانند و با یکی کردن حکومت سبعه و لارستان، حکومت خاندان نصیرخانی بر لارستان را آغاز نمایند. (مورخ لاری، ۱۳۷۱: ۱۵۸). در سال ۱۱۶۴ ه.ق حاجی خان و محمد نصیرخان لاری در پی توسعه‌طلبی ارضی و به طمع حکومت فارس روانه شیراز شده و به مبارزه با صالح خان بیات پرداختند، پس از مدتی، حاجی خان کالی در شیراز به قتل رسید و محمد نصیرخان لاری تسلیم شد. (کلانتر، ۱۳۶۲: ۴۰). این رویداد همزمان با لشکرکشی علیمردان‌خان بختیاری و شاه اسماعیل سوم به فارس و تصرف شهر شیراز به دست خان بختیاری بود. (۵) مدتی بعد نصیرخان لاری از زندان گریخت و به لار بازگشت. وی از مردم لار می‌خواست که او را یاری دهند و در برابر علیمردان‌خان پایداری کنند. (فلور، ۱۳۷۱: ۱۹۱). محمد نصیرخان لاری با بازگشت به لار به تحکیم و گسترش نفوذ خود در لارستان و پس کرانه‌های خلیج فارس پرداخت. وی هنگام ورود به بندر عباسی خود را بیگلربیگی شاه اسماعیل در بندرعباس معرفی کرد و از کمپانی‌های انگلیس و هلند خواست با وی همکاری نمایند. (همان، ۱۹۳). وی طی چهار سال تعداد نیروی نظامی خود را به شانزده هزار نفر افزایش داد، اکثر شیوخ بندرها سواحل خلیج فارس را به پرداخت خراج ملزم و آنها را تحت اطاعت خود درآورد و روابط دوستانه‌ای با کمپانی‌های خارجی در خلیج فارس برقرار نمود. (جان ر، پری، ۱۳۶۸: ۱۷۲).

کریم‌خان زند از مدعیان سلطنت در ایران پس از غلبه بر آزادخان افغان و تسلط بر شیراز و همچنین آگاهی از رابطه محمد نصیرخان لاری با مدعیان قدرت یعنی احمدخان درانی و آزادخان افغان در فکر حمله به لار و تنبیه نصیرخان افتاد، اما انتشار خبر دروغ مبنی بر اینکه آزادخان، محمدخان زند را در نزدیکی همدان دستگیر کرده، موقتاً حمله به لار را به تأخیر انداخت. (همان، ۱۷۴: ۱)؛ و نهایتاً در سال ۱۱۶۸ ه.ق به لار لشکرکشی نمود. (نامی اصفهانی، ۱۳۶۳: ۴۷). مقاومت شدید نصیرخان و گرمی هوا سبب شد تا دو طرف باهم مصالحه نمایند و خان زند

به گرفتن پیشکش از حاکم لار اکتفا کند. نصیرخان حدود سیصد هزار فلور هلندی به عنوان باج و همچنین مسیح خان لاری نایب بندرعباس را به عنوان گروگان به کریم‌خان زند تحویل داد. (فلور، ۱۳۷۱: ۱۹۷). کریم‌خان زند بر اساس حکم زیر، حکومت لار و توابع را به محمد نصیرخان لاری واگذار نمود:

«بشکرانه موهبت عظمی و عطیه کبری بر امنیت همت فلک لازم فرموده‌ایم که هریک از دورگردان محفل حضور که به نیروی عقل زرین و به نیروی خرد خورده بین به آب خدمت‌گزارى خدا بر چهره تمنا باز و شاهین حسن خدمات را بر ساحت جلوه بروز درآورده باشند سود و نفقه‌ای گران و بهره‌ها ترقیات از حد افزون سازیم از آنجا که مصداق این مقال شاهد حال نیکو خصال فلان است که خیری یغمای فیض حضور و در این اولین زورق نیکو خدمتی را لنگر انداز ساحل ظهور و متاع اخلاص را بر پیشگاه حضور به معرض عرض درآورده نوازش او منظور نظر و ترقیات العین خاطر فیض گستر گشته است لهذا از ابتدا فلان حکومت جلیل‌المرتبته خطه لار و توابع را به عالیجاه مشارالیه مرحمت فرمودیم.» (مجموعه فرمان‌ها، مناشیر، مکاتبات و منشآت، شماره ۸۵۷۲۳، مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی). دفتر تجاری بریتانیا در بندرعباس، در توصیف قدرت نصیرخان لاری می‌نویسد: «حاکمان و شیوخ چون در همجواری خان ما زندگی می‌کنند به علت قدرت او مجبورند تسلیم او باشند؛ و با اینکه بیش از پنج هزار سرباز مزدگیر ندارد، اما دارای استحکامات و پادگان‌های مستحکم زیادی در میان کوه‌های تقریباً غیر قابل دسترس است. او اخیراً کریم‌خان یکی دیگر از چهار مدعی سلطنت را که به لار لشکرکشی کرده بود را ناکام گذاشته است.» (Edward, 1773: 201).

نخستین رویارویی محمدحسن خان قاجار و کریم‌خان زند از مدعیان قدرت در ایران در ۱۳ جمادی‌الآخر ۱۱۶۹ ه.ق در دشت سنجاق اتفاق افتاد. در این نبرد محمدحسن خان قاجار پس از کشتن هجده تن از بزرگان زند و به اسارت گرفتن تعدادی از آنان روانه تسخیر اصفهان شد. کریم‌خان زند با قوای خود وارد کلون آباد شد. نبرد کلون آباد با شکست کریم‌خان و فرار او به شیراز و تسلط محمدحسن خان قاجار بر اصفهان همراه بود. (زرگری نژاد، ۱۴۰۲: ۱۶۱). محمد نصیرخان لاری با آگاهی از شکست کریم‌خان زند، با فرستادن چند مأمور به دارالسلطنه اصفهان، به منظور تصاحب قدرت در فارس و حذف کریم‌خان زند از صحنه سیاسی ایران، از محمدحسن خان قاجار تقاضای لشکرکشی به فارس نمود. بر اساس محتوای سندی منحصر به فرد که برای اولین بار منتشر می‌گردد، محمدحسن خان قاجار ضمن انتصاب محمد نصیرخان لاری به بیگلربیگی الکای فارس و واگذاری حکومت لار و بندرها به وی، به درخواست خان لار پاسخ مثبت داده و پس از تعیین محمدولی قاجار به بیگلربیگی اصفهان روانه شیراز شده و در شانزده رمضان ۱۱۶۹ ه.ق قلعه این شهر را به محاصره درمی‌آورد. (آرشو خانوادگی خاندان محمد نصیرخان لاری، مکاتبات محمدحسن خان قاجار با محمد نصیرخان لاری، سال ۱۱۶۹ ه.ق).

از محتوای سند برمی‌آید طبق هماهنگی‌های انجام‌شده سپاهیان قاجار و لار می‌بایست در یک تاریخ مشخص به سوی شیراز می‌رفتند، اما بنا به دلایل نامعلوم سپاهیان لاری روانه شیراز

نشده‌اند. محمدحسن خان قاجار از تأخیر نصیرخان لاری در الحاق به سپاه قاجار گلایه‌مند شده و خطاب به وی می‌نویسد: به‌منظور تحقق اهداف سیاسی وی که تسلط بر کل فارس و بندرها و حذف کریم‌خان زند از صحنه سیاسی ایران است به شیراز لشکرکشی نموده و بدین منظور می‌بایست سپاهیان لاری عازم شیراز گردند، در غیر این صورت سپاهیان قاجار روی مناطق و اهداف دیگر متمرکز خواهند شد. (همان). با توجه به اینکه نیروهای محمد نصیرخان لاری به سوی شیراز حرکت نکردند، محمدحسن خان قاجار چون خبر حرکت آزادخان را به جانب تهران شنید، دست از محاصره قلعه شیراز برداشت و به سوی مناطق شمالی شتافت. نیمه‌تمام ماندن محاصره شیراز و جنگ و درگیری محمدحسن خان قاجار و آزادخان افغان، این فرصت را به کریم‌خان زند داد تا در اواخر سال ۱۱۶۹ ه.ق به منظور تنبیه و تحت فشار قرار دادن محمد نصیرخان لاری و تسلط بر بندرها، علی‌خان شاهسون را روانه لارستان نماید. فرمانده سپاه زند، این کار را دو بار به کمک سربازان تازه نفس طوایف عرب انجام داد و پس از چپاول و غارت وحشت‌انگیز لار به شیراز بازگشت. (لوریمر، ۱۳۸۸: ۱۱۲).

محمدحسن خان قاجار با غلبه بر آزادخان افغان و تسلط بر بخش وسیعی از نواحی شمالی و مرکزی ایران، در سال ۱۱۷۱ ه.ق از اصفهان وارد تل بیضا شد و پس از اعزام فتحعلی‌خان افشار و ابراهیم‌خان بغیری به چپاول کازرون خود نیز روانه این شهر شد و از محمد نصیرخان لاری تقاضای کمک نمود. (زرگری نژاد، ۱۴۰۲: ۱۷۷). بر اساس محتوای سندی نویافته برمی‌آید که محمدحسن خان در رمضان ۱۱۷۱ ه.ق در محل دشت ارژن شیراز حضور داشته و عملیات و جا به جایی نیروهای زند به فرماندهی شیخ علی‌خان را زیر نظر داشته است. در این سند از محمدجعفر خان و علیقلی‌خان سعدا و حسن بیدشهری به عنوان نیروهای وفادار به محمدحسن خان یاد شده است. با توجه به اینکه در این سند از کارزین و فیروزآباد یاد شده، مشخص است که نیروهای محمد نصیرخان لاری قصد حرکت به سوی شیراز از مسیر کارزین و فیروزآباد داشته و یا اینکه در هنگام نوشتن این نامه در این شهرها حضور داشته است. از محتوای نامه برمی‌آید که محمدحسن خان قاجار مترصد فرصتی برای حمله به شیراز است و از نصیرخان لاری درخواست همراهی دارد. (آرشو خانوادگی خاندان محمد نصیرخان لاری، مکاتبات محمدحسن خان قاجار با محمد نصیرخان لاری، سال ۱۱۶۹ ه.ق). محمدحسن خان قاجار مدتی بعد روانه شیراز شد و آن را در محاصره گرفت. محمد نصیرخان که قلمروش مورد تعرض زندیه واقع شده بود با شش هزار سرباز به اردوی خان قاجار پیوست تا از طریق مساعدت به برانداختن قدرت زندیه از جنوب کشور، موانع استقلال خود در گرمسیرات و نواحی پس کرانه‌ای خلیج فارس را از میان بردارد. با شکست ابوالقاسم خان نفچی باشی فرمانده سپاه قاجار از علی‌خان زند و اسارت سیصد تنگچی قاجار، بروز قحطی و کمبود آذوقه و شورش افغانان در سپاه قاجار و شجاعت‌های شیخ علی‌خان

زند، پیروزی نصیب کریم‌خان زند گردید. (بنی‌عباسیان، ۱۳۳۹: ۱۶۹). محمدحسن خان بعد از این شکست به اصفهان فرار نمود و محمد نصیرخان نیز به لار بازگشت. مناسبات بین نصیرخان و محمدحسن خان در گزارش‌های روزانه گمبرون (بندر عباسی) و یا گزارش دفاتر کمپانی هند شرقی بریتانیا به تاریخ ۳۰ ژوئن ۱۷۵۸ / ۲۰ جمادی‌الاولی ۱۱۷۱ ه.ق انعکاس یافته و در این مورد آمده است: «سپاهیان محمدحسن خان شکست‌خورده و او به مازندران برگشته است. نصیرخان طی نامه‌ای به کارگزاری نوشته که او یکی از افسران کریم‌خان به نام شیخعلی‌خان را شکست داده است.» (The Persian Gulf Precise, selection from State Papers, 124:1908).

با شکست یافتن سپاه متحدین، کریم‌خان برای یکسره نمودن کار محمدحسن خان، اداره حکومت فارس را به صادق خان سپرد و به تعقیب سپاه خان قاجار شتافت و نیروی را هم به فرماندهی محمدولی خان برای تنبیه نصیرخان روانه لار نمود و فرمانی مبنی بر کمک به وی در دفع غائله محمد نصیرخان به شیخ محمدخان بستکی و سایر حکام جنوبی صادر کرد. سردار زند، پس از شکست دادن نیروهای محمد نصیرخان لاری در اطراف شهر لار، وارد شهر شد. با پناهنده شدن محمد نصیرخان در قلعه (اژدهاپیکرو قدمگاه) و ناتوانی قوای زند در تصرف قلعه، شهر لار غارت شد. اقدامات سرکوبگرانه و اعمال محمدولی خان در لار، موجی از ترس و وحشت را در جنوب به راه انداخت. فرمانده زند، پس از غارت شهر لار، با هفت هزار سرباز وارد بندرعباس شد و هرچه در مسیرش قرار گرفته بود، به غارت برد. (فلور، ۱۳۷۱: ۲۰۰). محمدولی خان زند که قصد تسلیم کردن محمد نصیرخان لاری را داشت، سراسر سال ۱۱۷۳ ه.ق را در جنوب به سر برد؛ اما با تحقق نشدن اهدافش در اواخر همین سال به شیراز بازگشت.

پس از کشته شدن محمدحسن خان قاجار، کریم‌خان زند که به قدرتی برجسته در ایران مرکزی تبدیل شده بود، جهت تسلط بر نواحی جنوبی و تحمیل قدرت خود بر محمد نصیرخان لاری در سال ۱۱۷۶ ه.ق دستور حمله به لار را صادر کرد. محمدولی خان زند با چهار هزار سپاهی به عزم تسخیر لار، روانه آن دیار شد. محمد نصیرخان در رویارویی با اردوی زند، به منظور تقویت نیروی نظامی خویش به یک صلح سیاسی با حاکم بستک تن در داد. (بنی‌عباسیان، ۱۳۳۹: ۱۳۶). نیروهای زندیه پس از گذشتن از شهرهای مرزی وارد لارستان شدند، اما نیروهای نصیرخان و محمدخان بستکی با بستن گذرگاه‌ها و کمین‌های متعدد شکست سختی را بر نیروهای خان زند وارد آوردند. این شکست باعث شد تا کریم‌خان نسبت به کاهش قدرت نصیرخان تلاش بیشتری را آغاز کند؛ زیرا موفق نبودن کریم‌خان در به دست گرفتن راه‌های تجاری لارستان و مقاومت شدید نصیرخان که بر اکثر نقاط تجاری جنوب تسلط داشت، مهم‌ترین مسائلی بود که در این سال‌ها کریم‌خان زند آنها را مدنظر داشت. در چنین اوضاعی کریم‌خان زند در سال ۱۱۸۰ ه.ق طی فرمانی صادق‌خان زند را مأمور تنبیه محمد نصیرخان لاری کرد. کریم‌خان همچنین

فرمان‌هایی به شیخ محمدخان بستکی و سایر حکمرانان محل برای همکاری با سپاهیان زند صادر نمود. (همان: ۱۴۰). پس از یک دوره جنگ و درگیری شهر لار به تصرف سپاه زند درآمد. نصیرخان و نیروهایش در دو قلعه «اژدهاپیکر و قدمگاه» پناه گرفتند. با وجود یورش‌های شبانه و گلوله‌های توپ، تصرف قلعه‌های یادشده امکان‌ناپذیر نشد. سرانجام با خیانت دو تن از نگهبانان قلعه قدمگاه این قلعه سقوط کرد. نصیرخان و نیروهای کمکی‌اش در حمله شبانه‌ای که برای بازپس‌گیری قلعه قدمگاه انجام دادند، کاری از پیش نبردند. ویران شدن قلعه اژدهاپیکر به سبب برخورد گلوله‌های توپ و کمی آذوقه، ادامه جنگ را دشوار کرد و سرانجام وی تسلیم شد. صادق‌خان لار را تسخیر کرد و نصیرخان و خانواده‌اش را به شیراز برد. (غفاری کاشانی، ۱۳۶۹: ۲۷۳). بر اساس روایت منابع تاریخی عصر زندیه محمد نصیرخان در طول تبعید و اقامتش در شیراز اعتماد کریم‌خان را نسبت به خود جلب کرد و پس از یک سال اسارت، کریم‌خان زند باز هم او را به مقام سابقش در لار عودت داد. در یک سند تازه یاب، محمد نصیرخان لاری از طرف خان زند به حکومت لارستان، بندرعباسی و محال سبعة منصوب شد. این فرمان بدون تاریخ و عنوان، خطاب به «محمد نصیرخان لاری» نوشته شده است. با اینکه این حکم تاریخ ندارد اما از دو عبارت می‌توان فهمید که این فرمان مربوط به سال ۱۱۸۱ ه.ق و متعلق به کریم‌خان زند و نصیرخان اول است. نخست اینکه در نامه اشاره‌ای تلویحی به نافرمانی اولیه نصیرخان دارد (محمد نصیرخان لاری که سابقاً دورگرد بساط اطاعت و انقیاد بود در این اوقات به رهنمایی عقل رزین سالک طریق فرمان‌برداری و متعهد خدمات این دولت ابد قرین گردیده) و معلوم است که حکم پس از تسلیم و انقیاد نصیرخان به او داده شده است. از طرف دیگر عبارت بی‌گرمی لاری و خمه و سبعة و جرون و بندرعباسی بدون تردید در حوزه فرهنگ جغرافیایی دوره زندیه قرار دارد. از این رو این حکم کریم‌خان به نصیرخان پس از انقیاد اوست. در آغاز فرمان، کریم‌خان زند توجه ویژه خود به محمد نصیرخان لاری نشان داده و برای وی عنوان امیرالامراء العظام به کار برده است. سپس کریم‌خان مستقیم به اصل موضوع پرداخته و فرمان حکومت لارستان، بندرعباسی، جرون و محال سبعة را به نام نصیرخان لاری صادر نموده است. در این فرمان از محمد نصیرخان درخواست می‌شود در برقراری امنیت و قلع و قمع دزدان نهایت تلاش خود را نماید و از ساکنان نواحی جنوبی درخواست می‌شود مطیع اوامر وی شوند. (مجموعه فرمان‌ها، منشیر، شماره ۸۵۷۲۳، مکاتبات و منشآت کتابخانه مجلس شورای اسلامی).

محمد نصیرخان لاری در بازگشت به لار به زخم خنجر کدخدای یکی از قراء لار به قتل رسید. درباره این رویداد سیاسی، روایت‌های مختلفی وجود دارد. منابع تاریخی عصر زندیه عداوت یکی از کدخدایان قراء لارستان را عامل قتل وی می‌دانند. میرزا محمدصادق موسوی نامی اصفهانی، ماجرای قتل محمد نصیرخان لاری را چنین روایت کرده است: «نصیرخان بعد از یک سال که در آستان سعادت اشتغال مقیم گشت و مراحم خدیوانه از سر گناهان سابق او درگذشت، از منای دولت و

مقربان بساط سلطنت مستدعی امر حکومت لار شد. خسرو معدلت پیشه به خواهش رعایا او را دوباره حاکم لار و او بعد از ورود به لار یکی از کدخدایان آن ولایت که با وی عداوت و خصومت بی‌نهایت داشت، بی‌خبر خنجری به نصیرخان زده او را مقتول ساخت.» (نامی اصفهانی، ۱۳۶۳: ۲۷۳). جان ر. پری و طباطبایی مجد مصحح تاریخ گلشن مراد معتقدند قتل محمد نصیرخان لاری به دستور مسیح خان حاکم لار صورت گرفته است. (پری، ۱۳۶۸: ۱۷۹؛ غفاری کاشانی، ۱۳۶۹: ۷۹۷)؛ اما گفته‌هایی که در این منابع درباره قتل نصیرخان وجود دارد چندان مورد اطمینان نیست. در مورد قتل نصیرخان باید به گفته‌های محمد هاشم آصف در کتاب رستم التواریخ استناد نمود، وی درباره قتل خان لار می‌نویسد: «چون نصیرخان در زور بازو و نیرومندی و دلیری و چالاکی در فنون سواری و تفنگ‌اندازی، فرد کامل عدیم‌النظیر بود. کریم‌خان کرم پیشه جم اقتدار از او متوهم و در حذر بود، تحریک ضدش نمود و در کمال شیرینی بلطایف الحیل و رنگ و نیرنگ از روی مصلحت ملکی آن عالیجاه را تلف نمود.» (آصف، ۱۳۴۸: ۳۷۸). با قتل نصیرخان، کریم‌خان دختر وی را به عقد خود درآورد و دو فرزندش را به عنوان گروگان در دربار خود نگه داشت. (گلستانه، ۱۳۴۴: ۱۵۰).

۴. مسیح خان لاری و کریم‌خان زند

بر اساس گزارش دفاتر تجاری هلند، محمد نصیرخان لاری در سال ۱۱۶۵ ه.ق به بندرعباسی حمله کرد و ملاعلی شاه حاکم بندرعباس و خانواده‌اش را به اسارت برد و عموزاده خود مسیح خان را به نیابت خود در بندرعباس گذاشت (فلور، ۱۳۷۱: ۱۰۳). مسیح خان به مدت سه سال نایب‌الحکومه بندرعباس بود. گسترش نفوذ کریم‌خان در جنوب، رویارویی وی را با حاکم لارستان اجتناب‌ناپذیر می‌نمود. کریم‌خان زند برای به دست گرفتن حکومت لارستان، در سال ۱۱۶۸ ه.ق به این منطقه لشکرکشی کرد. مقاومت شدید نصیرخان لاری و گرمی هوا سبب شد تا خان زند به صلح رضایت داده و به گرفتن پیشکش از حاکم لار اکتفا کند. طبق قرارداد صلح:

الف. مسیح خان لاری نایب‌الحکومه بندرعباس به عنوان گروگان تحویل کریم‌خان زند گردید،

ب. نصیرخان لاری، سیصد هزار هلندی به عنوان باج به کریم‌خان زند پرداخت نماید. (همان: ۱۹۷).

از محتوای یک سند نویافته برمی‌آید که مسیح خان به سرعت پله‌های ترقی را در دربار زندیه طی کرده و به عنوان یکی از خدمت‌گذاران صادق و شایسته حکومت زندیه از طرف کریم‌خان زند به حکومت محال سبعه انتخاب شده است. به نظر می‌رسد هدف کریم‌خان از این اقدام، ایجاد اختلاف در خاندان نصیرخان لاری است. در این فرمان پس از تمهیدیه و اعطای حکومت محال سبعه به مسیح خان لاری، از وی درخواست شده در برقراری نظم و امنیت، تنبیه مجرمین، متمرّدین و جمع‌آوری به موقع مالیات و باج این منطقه تلاش کند و با رعایا به حسن سلوک رفتار نماید. در این سند همچنین مسیح خان به عنوان حاکم بالاستقلال به بزرگان، کلاتران،

کدخدایان، رعایا و زارعین محال سبعه معرفی و از آنان درخواست شده مطیع اوامر وی باشند. (مجموعه فرمان‌ها، مناشیر، شماره ۸۵۷۲۳، مکاتبات و منشآت کتابخانه مجلس شورای اسلامی).

مسیح خان طی ده سال حضور در دربار زندیه، توانست اعتماد حکومت زندیه را جلب نماید و از کارگزاران امین خان زند به شمار آید. با توجه به آشنایی و تسلط مسیح خان به جغرافیای لارستان و نبوغ نظامیش به نظر می‌رسد وی یکی از فرماندهان ارشد سپاه زند در لشکرکشی به لارستان در سال ۱۱۸۰ ه.ق بوده و با فتح لار به عنوان حاکم لارستان جایگزین محمد نصیرخان می‌گردد. موسوی نامی اصفهانی دربارهٔ منصوب شدن مسیح خان به حکومت لارستان می‌نویسد: «بعد از تمشیت امور ولایت و انتظام مهم رعیت حکم اقدس اعلی را که در خصوص تخریب قلاع نصیرخان صادر شده بود متابعت و مشارالیه را با کوچ و بنه و اولاد و اتباع کوچانیده و از خطه غم پرداز وارد شیراز و به زیارت آستان آسمان طراز مشرف گردید و حکومت لار به مسیح خان بنی عم او که همیشه از جمله مقلدان قلادهٔ فرمان‌برداری بود، مفوض و مرجوع شد.» (نامی اصفهانی، ۱۳۶۳: ۱۸۶). مهم‌ترین اقدام مسیح خان در طول حکمرانی خود بر لارستان، لشکرکشی به بستک و فتح قلعه دیده‌بان و تسلیم نمودن محمدخان بستکی است. (بنی‌عباسیان، ۱۳۳۹: ۱۴۳).

۵. عبدالله خان لاری و روی کار آمدن آقا محمدخان قاجار

بعد از فوت مسیح خان لاری، به دستور کریم‌خان زند، عبدالله خان و محمدخان لاری فرزندان محمد نصیرخان لاری که در دربار زند گروگان بودند به حکومت لارستان رسیدند. بر اساس حکم حکومتی کریم‌خان زند، مقرر گردید که هر شش ماه یکی از برادران به نوبت در لارستان حکومت نموده و دیگری در دربار زند گروگان باقی بماند. (غفاری کاشانی، ۱۳۶۹: ۷۴۲). بر اساس سند نویافته محمدخان لاری در طی حکومت کریم‌خان زند، از طرف وی به لقب خانی مفتخر و به حکومت طارم منصوب می‌شود. فرمان بدون تاریخ و عنوان، خطاب به «محمدخان لاری» نوشته شده است. با توجه به محتوای سند، این حکم مربوط به دهه ۱۱۸۰ ه.ق است. از جمله (از ابتداء فلان منصب جلیل القدر حکومت طارم و سبعه به طریقی که با مرحوم والد او بوده مشارالیه مفوض و مرجوع فرمودیم). معلوم است که حکومت سبعه و طارم پس از قتل نصیرخان لاری به فرزند وی واگذار شده است. در نامه اشاره‌ای تلویحی به گروگان بودن و تربیت آقا محمد در دربار زندیه دارد. (آقا محمد خلف نصیرخان لاری است که از بدو حال الی یومنا هذا در سایه آفتاب عنایت والا تربیت یافته). مطابق متن فرمان محمدآقا که مدت‌ها در دربار زندیه گروگان بود از طرف کریم‌خان زند به لقب خانی نائل می‌آید. خان زند پس از واگذاری حکومت محال سبعه به محمدخان لاری، از او می‌خواهد آن‌طور که شایسته است: «در رتق و فتق مهمات و نظم و نسق زراعات، وصول و ایصال مالیات و سرپرستی رعایا و جمع آوری آنها نهایت سعی و تلاش خود را نماید.» در پایان حکم از کلیه کدخدایان و کلانتران

مجال سبعه درخواست شده، مطیع اوامر محمدخان لاری باشند. (مجموعه فرمان‌ها، منشیر، شماره ۸۵۷۲۳، مکاتبات و منشآت کتابخانه مجلس شورای اسلامی).

طی هشت سال حکومت زکی خان، ابوالفتح خان، محمدعلی خان و محمدصادق خان و علی‌مرادخان زند و نیمه‌های حکومت جعفرخان زند (۱۲۰۱-۱۱۹۳ ه.ق.)، عبدالله خان و محمدخان لاری هریک به نوبت گاهی در محل حکمرانی و گاهی در شیراز بودند. با قدرت‌یابی جعفرخان زند در سال ۱۱۹۹ ه.ق. موقعیت حکومت زندیه رو به تزلزل گرایید و در لارستان و گرمسیرات علاقه به برچیده شدن بساط فرمانروایی زندیان در فارس رو به افزایش نهاد. عبدالله خان لاری فرزند ارشد محمد نصیرخان با استفاده از ضعف حاکم زند درصدد برآورده نمودن آرزوی دیرینه خاندان نصیرخانی یعنی تسلط بر شیراز برآمد. این فرصت در پی شورش تقی خان والی یزد و همدستی او با محمدخان طبعی و لشکرکشی جعفرخان زند به یزد در ذی‌الحجه ۱۲۰۱ ه.ق. به دست آمد. یکی از سرکردگان لشکر جعفرخان زند که همراه علی‌خان لاری فرزند عبدالله خان لاری در اردوکشی پادشاه زند به یزد حضور داشته، از حوالی ده بید فارس نامه‌ای به خانواده خود می‌فرستد و از کدورت پادشاه زند و علی‌خان لاری و آرزوی خان لار جهت تسلط بر شیراز سخن به میان می‌آورد. متن این نامه توسط احمد اقتداری در کتاب لارستان کهن و فرهنگ لارستانی منتشر شده است. اقتداری این لشکرکشی را در سال ۱۱۷۹ ه.ق. و در عصر کریم‌خان زند می‌داند؛ اما بر اساس منابع زندیه همچون گلشن مراد، این لشکرکشی در سال ۱۲۰۱ ه.ق. در دوره حکمرانی جعفرخان زند بوده است. در این نامه که به زبان لاری است، نویسنده احوال علی‌خان لاری را چنین توصیف نموده است:

«شمخال اندازان لاری که به همراه علی‌خان آمده‌اند خیلی نقشه‌ها دارند. علی‌خان می‌خواهد اردو را به شکست کشانیده و تار و مار کند و خود حکومت شیراز را به دست گیرد... علی‌خان خیلی مغرور شده است، هر شب فرمانروایی شیراز را به خواب می‌بیند و دیگر با خان زند سازش ندارد. نه پادشاه زند با او خوب است و نه او با پادشاه، هر دو به خون هم تشنه‌اند.» (اقتداری، ۱۳۷۲: ۵۲۴).

در ۸ محرم ۱۲۰۲ ه.ق. نبرد بین پادشاه زند و حاکم یزد در صحرای آبشور آغاز شد. جعفرخان زند سواران خود را به دوازده تیپ تقسیم کرد و همگی را در یک صف قرار داد. او تفنگچیان لاری و گرمسیراتی را در جلوی سواران قرار داده و خود در پشت سر همه نیروها مستقر شد. با آغاز جنگ نیروهای لاری که با پانصد تفنگچی در خط مقدم می‌جنگیدند چون سستی جعفرخان زند را دیدند، به ناگهان مواضع خود را رها کرده و به لار بازگشتند. (گلشن مراد، ۱۳۶۹: ۷۴۱). این عقب‌نشینی باعث شکست سپاهیان زند و فرار جعفرخان به شیراز شد. (حسینی فسایی، ۱۳۸۸: ۱/۶۳۸). عبدالله خان پس از بازگشت محمد و علی‌خان به لار، با مستحکم نمودن مواضع خود در لار، با بیرون کردن محصلان دیوانی زندیه علیه جعفرخان زند دست به شورش زده و درصدد حمله به شیراز برآمدند. غفاری کاشانی در این باره می‌نویسد:

«خبر طغیان و یاغیگری محمدخان و عبدالله خان لاری رسید که هر دو برادر، به سبب وهن جزئی که در سفر یزد به عساکر نصرت مآثر روی آورد آن را فرض به زوال این دولت کرده، پا از جاده‌های ارادت و قدم از شاهراه اطاعت بیرون گذاشته، روی از طریق خدمتگزاری برکاشته اند.» (غفاری کاشانی، ۱۳۶۹: ۷۴۱). جعفرخان زند، عقب‌نشینی قوای لاری را عامل شکست سخت خود دانست و لذا جهت تنبیه خوانین لار، پسرش لطفعلی‌خان را با پانزده هزار نفر سرباز در اواسط ماه صفر ۱۲۰۲ ه.ق روانه لارستان کرد. چون خبر حرکت لطفعلی‌خان زند به عبدالله و محمدخان لاری رسید، قلعه لار را به محمدعلی‌خان پسر عموی خود سپردند و هر یک برای آوردن تفنگچی به جانبی از لارستان شتافتند. محمدخان نزد اعراب بندرها لار رفته از آنها استمداد جست و عبدالله خان روانه قلعه طارم و مشغول تدارک نیرو شد. لطفعلی‌خان در دو منزلی لار اردو زد و شهر را محاصره کرد. عبدالله و محمدخان با قوای خود به لار رسیده و به مقابله با سپاه زند پرداختند. پس از چهار ماه جنگ، عبدالله خان و محمدخان از سپاه زند شکست خوردند و به سمت کرمان فرار نمودند و محمدعلی‌خان که توانایی مقابله با سپاه زند را نداشت، قلعه را تسلیم خان زند نمود. (شیرازی، ۱۳۶۵: ۴۱). لطف علی‌خان پس از غلبه بر خوانین و تصرف لار، هادی خان بستکی را مأمور انجام امور حکومتی لارستان کرد و در بازگشت به شیراز همسر محمد نصیرخان لاری را نیز همراه خود به شیراز آورد. در محرم سال ۱۲۰۳ ه.ق هنگامی که جعفرخان زند به عزم مبارزه با آقا محمدخان قاجار و تسخیر اصفهان از شیراز حرکت نمود، عبدالله خان لاری از دوری حاکم زند از فارس استفاده و با جمع‌آوری هزاران تفنگچی از محال سبعة، در حمله ناگهانی بر شهر لار مسلط شد. وی در لار به یک صلح سیاسی با هادی خان بستکی تن داد و پس از سرکوب شورش خوارج قواسمی و تاخت‌وتازهای اعراب در خلیج فارس، کلانتران نواحی جنوبی را تحریک به شورش علیه زندیه نمود. (بنی‌عباسیان، ۱۳۳۹: ۱۸۵). جعفرخان زند با شنیدن آشوب گرمسیرات و حرکت آقا محمدخان از تهران به سوی اصفهان، به شیراز بازگشت. با شروع ناآرامی در لار، جعفرخان بار دیگر لطفعلی‌خان را عازم منطقه لارستان کرد. در غیاب سپاه زندیه در شیراز، مخالفان جعفرخان زند در طی یک شورش در ۲۵ ربیع‌الثانی ۱۲۰۳ ه.ق وی را به قتل رسانده و صیدمرادخان را به تخت پادشاهی نشانند. (غفاری کاشانی، ۱۳۶۹: ۷۵۹).

لطفعلی‌خان پس از سرکوب ناآرامی‌های منطقه گرمسیرات لارستان درصدد بازگشت به شیراز بود که از کشته شدن جعفرخان به توطئه صید مراد خان زند باخبر شد. لطفعلی‌خان به بوشهر رفت و از شیخ ناصر خان ابومهیبری، حاکم بوشهر، درخواست کمک کرد و با سپاهیانی که او در اختیارش گذاشت به سوی شیراز رهسپار شد. ابراهیم خان در حمایت از لطفعلی‌خان، مردم شهر شیراز را علیه صید مراد خان شوراند و صیدمرادخان را در ارگ و کیل محبوس نموده و اشراف را در خانه خویش گرد هم آورد تا نظر ایشان را برای حمایت از لطفعلی‌خان جلب نماید. (کوهمره، ۱۳۸۴: ۶۰). در این جلسه حاج ابراهیم‌خان به اشراف شیراز اطمینان داد و به کلام‌الله

سوگند خورد، چنانچه لطفعلی‌خان بر خلاف نظر اشراف قدمی بردارد «... تمامی ما متفق اللفظ و القلب ترک خدمت او کرده با شما موافق و با او منافق باشیم...» (نامی اصفهانی، ۱۳۶۳: ۳۹۱). با تلاش ابراهیم‌خان کلانتر و اجماع اشراف شیراز لطفعلی‌خان در شعبان ۱۲۰۳ ه.ق وارد پایتخت شد و به حکومت زندیه منصوب گردید. حاجی ابراهیم‌خان کلانتر به پاداش خدماتی که برای تهیه مقدمات سلطنت لطفعلی‌خان انجام داد، مورد اعتماد وی قرار گرفت و وزارت و صدارت دولت زندیه به وی تفویض شد. حاجی ابراهیم در اوایل سلطنت لطفعلی‌خان بسیار مورد توجه بود؛ اما قتل میرزا مهدی به دست لطفعلی‌خان اولین کدورت بین لطفعلی‌خان و ابراهیم‌خان کلانتر را نمایان ساخت و سوء ظن وزیر را نسبت به خان زند تقویت نمود.

لطفعلی‌خان پس از رسیدن به تخت سلطنت چندین جنگ با آقا محمدخان قاجار انجام داد. در اواسط شوال ۱۲۰۶ ه.ق در جنگ ابرج، لطفعلی‌خان از آقا محمدخان قاجار شکست خورد و راه فرار در پیش گرفت و از روی استیصال به جانب لار رفت. عبدالله خان با دو هزار تفنگچی لارستانی به سمت داراب رفت. (ستاری لاری، دره التواریخ، برگ ۴۷). در قصبه فرگ این دو باهم برخورد نموده و لطفعلی‌خان زند از عبدالله خان لاری استمداد جست. با بی‌اعتنایی عبدالله خان، خان زند ناگزیر به سمت کرمان فرار کرد. وزیری در تاریخ کرمان تصرف شیراز توسط آقا محمدخان قاجار و اظهار اطاعت و انقیاد خوانین فارس از حاکم قاجار را دلیل تصمیم عبدالله خان لاری می‌داند. (وزیری، ۱۳۶۴: ۲ / ۷۲۴). علی رغم گفته وزیری، به نظر می‌رسد مهم‌ترین دلایل عدم حمایت عبدالله خان لاری از لطفعلی‌خان که تأثیر بسیاری بر حیات سیاسی ایران برجای نهاد و موجبات سرعت بخشی به برچیده شدن بساط قدرت زندیان در ایران شد: منازعات چهل ساله خاندان محمد نصیرخان لاری با حکومت زندیه، کینه قتل پدرش و تبعید خود و برادرانش از لار توسط کریم‌خان زند و جانشینان وی، اسارت مادرش توسط جعفرخان زند، روابط حسنه خاندانش با خوانین قاجاری و آینده‌نگری سیاسی وی است.

لطفعلی‌خان چون برای تجدیدقوای نظامی خویش در مناطق جنوبی ناامید شده بود برای انجام این مقصود به سمت کرمان رفت. خاطره تلخی که کرمانیان از چپاول پدرش جعفرخان زند داشتند و همچنین ترس از واکنش آقا محمدخان قاجار سبب شد که به مخالفت با خان زند برخیزند و او را به سمت راور متواری سازند. لطفعلی‌خان در راور نیز با هجوم میرزا محمدخان راور خان آنجا روبه رو شد و ناگزیر به سوی طبس گریخت. لطفعلی‌خان پس از تلاش‌های نظامی در نواحی سیرجان، راور، طبس، تفت، ابرقو و بجم نهایتاً موفق شد در شعبان ۱۲۰۸ پس از یک محاصره تقریباً طولانی که موجب قحطی شد، کرمان را تصرف و سکه بنام خود ضرب کند. (حسینی فسایی، ۱۳۸۸: ۱ / ۶۵۷). آقا محمدخان پس از شنیدن خبر تصرف کرمان از سوی لطفعلی‌خان، خود شخصاً در شوال ۱۲۰۸ از تهران راهی کرمان شد تا کار لطفعلی‌خان را یکسره

کند. این لشکرکشی با همراهی حاج ابراهیم‌خان کلانتر صورت گرفت. قبل از محاصره شهر کرمان، فتحعلی‌خان قاجار مأموریت یافت در بم، نرمانشیر و جیرفت را به تصرف درآورد. عبدالله خان لاری با پنج هزار تفنگچی به کمک فتحعلی‌خان قاجار شتافت. (انصاری لاری اشکنانی، منتخب التواریخ لارستان، برگ ۵۹). فتحعلی‌خان پس از تصرف این نواحی به همراه عبدالله خان وارد لار شد و مورد استقبال لاری‌ها قرار گرفت. (هدایت، ۱۳۷۳: ۳۱۸).

پس از پنج ماه محاصره شهر کرمان به تصرف قوای قاجاریه در آمد و لطفعلی‌خان به قلعه بم گریخت. حاکم بم اگرچه ابتدا به وی پناه داد اما در نهایت لطفعلی‌خان را دستگیر و تحویل قاجاریه داد و یک ماه بعد لطفعلی‌خان به قتل رسید. (شیرازی، ۱۳۶۵: ۱۰۱). پس از انقراض حکومت زندیه آقا محمدخان، فتحعلی‌خان را به حکومت فارس و ابراهیم‌خان را با لقب اعتمادالدوله به وزارت خود منصوب نمود. عبدالله خان لاری حاکم لارستان که بیش از چند سال، از اطاعت خوانین زند سرباز زده بود و با خوانین قاجار در سرکوب مخالفان و شورشیان جنوبی نهایت همکاری را انجام داده بود، مورد لطف و توجه آقا محمدخان قرار گرفت و به حکومت لار گماشته شد. (اشکنانی، منتخب التواریخ لارستان: برگ ۱۱۹).

۶. نتیجه

به دنبال قتل نادرشاه افشار و اوضاع آشفته و نابسامان ایران جنگ‌های مدعیان قدرت بین جانشینان وی، محمد نصیرخان لاری با تسلط بر لارستان و نواحی پس کرانه‌ای و راه‌های تجاری جنوب به عنوان یکی از مدعیان سلطنت در ایران نقش تعیین کننده‌ای در صحنه سیاسی ایران یافت. کریم‌خان زند یکی دیگر از مدعیان سلطنت در ایران پس از غلبه بر خوانین بختیاری و آزادخان افغان و تسلط بر بخشی از نواحی مرکزی و گسترش نفوذش در جنوب، رویارویی با حاکم لارستان اجتناب ناپذیر می‌نمود. پادشاه زند به شیوه‌های مختلف از قبیل پیشنهاد پاداش (واگذاری حکومت مناطق) ایجاد اختلافات خانوادگی بین خاندان محمد نصیرخان، تهدید به مجازات (لشکرکشی به لارستان) و تهدید به قتل، درصدد تضعیف قدرت خاندان لاری بود. در مقابل محمد نصیرخان لاری با حمایت از محمدحسن خان قاجار درصدد حذف کریم‌خان زند از صحنه سیاسی فارس بود. شکست محمد نصیرخان لاری و تسلط کریم‌خان زند بر لارستان که با تسلیم شدن محمد نصیرخان و به گروگان رفتن اعضای خانواده وی به شیراز، همچنین قتلش همراه بود، باعث تضعیف شدید خاندان نصیرخانی شد. به نحوی که جانشینانش در عصر کریم‌خان زند در تحولات کرانه‌های جنوبی تأثیر چشمگیری نداشته و منابع آن دوره نیز با بی توجهی یا کم توجهی نسبت به سایر امرای این خاندان نقش آنها را کم اهمیت جلوه داده‌اند. تقریباً یک دهه بعد از مرگ کریم‌خان زند، عبدالله خان لاری از ضعف حکام زندیه استفاده نموده و با بازگشت به لار، قدرت در لارستان و نواحی پس کرانه‌ای را به

دست گرفت. از مجموع اقداماتی که توسط عبدالله خان لاری در دوره حکمرانی جعفرخان و لطفعلی‌خان زند صورت گرفت می‌توان استنباط کرد که وی با بررسی اوضاع و احوال زمانه ابتدا درصد برآورده نمودن آرزوی پدر خود یعنی تسلط بر شیراز بود، چون به هدف خود نرسید، در نهایت جانب آقا محمدخان قاجار که از قدرت بیشتری برخوردار بودند گرفت و توانست با اقدامات خود زمینه سقوط حکومت زندیه و برآمدن قاجارها را فراهم نماید.

۷. پی‌نوشت‌ها

۱. در نسخه خطی «عقود الال فی تراجم العامره الاحمدیه اعیان اهل الال للانصارى الرفاعی» در برگ ۲۷۳ ب درباره شیخ احمد بن جلال لاری آمده است: «احمد بن جلال بن احمد بن جلال مصلح الدین بن محمد بن القاضی جلال الالاری الحنفی الاحمدی ولد به مدینه لار سنه سبع ۵۵ و ثمان مائه و ترعرع به بیت المجد و الشرف و قرا العلوم الثقلیه و العقلیه و تدرج فی مراتب الزهد و الرياضات حتی ادرك المقامات العلیه و تفقه به ابیه و به ابن عمم القاضی مصلح الدین و به جماعت من اعلام تلك الدیار و حبب الله الیه الطریقه الاحمدیه و اهلها فالتحق به خدمت الشیخ الامام زین الدین ابی بکر الخافی و سلک علی یدیهو اکمل الانتساب الیه فانجلی فی ابراج الهنایه کوکبا و؟. اماما فریدا و انتهت الیه ریاسه الطریقه کما انتهت الیه ریاسه الشریفه و طاف البلاد و ارشد الله به العباد و نزل الی المصر و درس به جامعها و ارشد فیها امه من الاکابر و قصد بیت الله الحرام فتوفی به مکه المکرمه عام تسعمائه عن ثلاث و تسعین سنه و له تألیف مفیده و تصانیف عدیده منها تاریخ لار» (ابوبکر انصاری، عقود الال فی تراجم العامره الاحمدیه اعیان اهل الال للانصارى الرفاعی: برگ ۲۷۳).
۲. قلعه مُست‌کوه، کوهی بلند با نمایی به شکل مشت دست در آبادی گهره فین واقع شده است. فسایلی در باره این قلعه می‌نویسد: «کوهی است در جوار قریه گهره ناحیه فین سبعة، بلندی آن نزدیک ربع فرسخی و وسعت سر آن نیز ربع فرسخ، آبش از چشمه، به ده نفر تفنگچی محفوظ شود». (فسایلی، ۱۳۸۸: ۲ / ۱۶۳۱).
۳. ناحیه سبعة عنوان عمومی هفت آبادی، واقع در بخش شرقی لارستان است که در مسیر تجارته کرمان و شرق فارس قرار دارد. این منطقه حاصل خیز و آباد، شامل هفت بلوک به نام‌های ایسین، بیونج، خشن آباد، طارم، فارغان، فین و گله گاه بوده است. (وثوقی، ۱۳۸۳: ۶۹).
۴. میرزا ابوطالب از شخصیت‌های سیاسی اواخر صفویه بود که پله‌های ترقی را نزد نورالله خان حاکم لارستان و بندرها در دوره شاه سلطان حسین صفوی طی نمود. وی جانشین حاکم لارستان در امور بندرها بود. بر اساس گزارش کارکنان کمپانی هلند در بندرعباس، با آغاز حمله محمود افغان به ایران بر اثر بزدلی‌های نورالله خان در لار و نماینده‌اش میرزا ابوطالب کلاتر در بندرعباس، نواحی جنوبی ایران عرصه تاخت و تاز و غارت بلوچان و افغانان شد. با سقوط صفویان و تسلط محمود افغان بر فارس، میرزا ابوطالب از مقام خود عزل و به لارستان رفت. به هنگام لشکرکشی خداداد خان فرمانده اشرف افغان به لار، میرزا ابوطالب جزو سرکردگان مدافعان قلعه لار بود که قلعه را تسلیم فرمانده افغانی کرد. (فلور، ۱۳۶۷: ۱۰۳). میرزا ابوطالب در دوره عادل شاه افشار (۱۱۶۱ - ۱۱۶۰ ه.ق.) به حکومت بندرعباسی انتخاب شد. وی مأموریت داشت با غلبه بر ملاعلی شاه، ناوگان شاهی ایران را به دست گیرد. (فلور، ۱۳۷۱: ۱۸۳). میرزا ابوطالب در انجام مأموریت محوله موفق نبود و با بازگشت به لار رهبری شورش علیه حاکم لار را بر عهده گرفت.
۵. پس از آنکه علی‌مردان‌خان بختیاری و کریم‌خان زند امور سلطنت شاهرا متزلزل دیدند، به ابوالفتح‌خان بختیاری حاکم اصفهان، تاختند و او را شکست دادند؛ اما سپس در تقسیم قدرت با او متحد شدند. آن سه تن طی معاهده‌ای، میرزا ابوتراب را که شاهزاده‌ای از خاندان صفویه بود، با عنوان «شاه اسماعیل سوم» بر تخت سلطنت نشانند. بر پایه این معاهده، علی‌مردان‌خان نایب‌السلطنه شد تا در رفع مشکلات کشور به شاه دست‌نشانده یاری دهد. امور لشکری به کریم‌خان واگذار شد و ابوالفتح‌خان نیز دوباره به حکومت اصفهان رسید. علی‌مردان‌خان با پیمان‌شکنی، ابوالفتح‌خان را به قتل رسانید و در سال ه.ق. همراه شاه اسماعیل سوم از اصفهان به سوی فارس لشکر کشید.

منابع

- ابوبکر انصاری، عقود اللآل فی تراجم العامره الاحمدیه اعیان اهل الکمال للانصاری الرفاعی. اسدپور، حمید، (۱۳۸۷)، تاریخ اقتصادی و سیاسی خلیج فارس در عصر افشاریه و زندیه، تهران، موسسه تحقیقات و توسعه علوم انسانی.
- انصاری لاری اشکنانی، حبیب‌الله، منتخب التواریخ، نسخه خطی.
- آرشیو خانوادگی خاندان محمد نصیرخان لاری، مکاتبات محمدحسن خان قاجار با محمد نصیرخان لاری آصف، محمد هاشم، (۱۳۴۸)، رستم التواریخ، تصحیح محمد مشیری، تهران، امیرکبیر.
- ج. لوبیمر، (۱۳۸۸)، وقایع‌نگاری خلیج فارس، ترجمه عبدالمحمد آیتی، تهران، بنیاد ایران‌شناسی.
- جان ر، پری، (۱۳۶۸)، کریم‌خان زند (تاریخ ایران بین سال‌های ۱۷۷۹-۱۷۴۷)، ترجمه علی محمد ساکی، تهران، نشر نو.
- زرگری نژاد، غلامحسین، (۱۴۰۲)، برآمدن قاجار (تاریخ ایران از پایان عصر صفوی تا قتل آقا محمدخان قاجار)، تهران، نگارستان اندیشه.
- ستاری لاری، شیخ علی، دره التواریخ، نسخه خطی.
- عبدالکریم شیرازی، علیرضا، (۱۳۶۵)، تاریخ زندیه (جانشینان کریم‌خان زند)، به کوشش ارنست پیر، ترجمه و مقدمه غلامرضا ورهرام، تهران، گستره.
- غفاری کاشانی، ابوالحسن، (۱۳۶۹)، گلشن مراد، به اهتمام غلامرضا طباطبایی مجد، تهران، زرین.
- فسایی، حاج میرزا حسن، (۱۳۸۸)، فارسنامه ناصری، تصحیح و تحشیه از منصور رستگاری فسایی، تهران، امیرکبیر.
- فلور، ویلم، (۱۳۷۱)، اختلاف تجاری ایران و هلند و بازرگانی هلند در عصر افشاریان و زندیان، ترجمه ابوالقاسم سری، تهران، توس.
- کلانتر، محمد بن ابوالقاسم، (۱۳۶۲)، روزنامه میرزا محمد کلانتر فارس: شامل وقایع قسمت‌های جنوبی ایران از سال ۱۱۴۲ تا ۱۱۹۹ هجری قمری، به اهتمام عباس اقبال، تهران، کتابخانه سنایی، کتابخانه طهوری.
- کوهمره، زین‌العابدین، (۱۳۸۴)، رساله تدابیر شاه و وزیر (در احوالات آقا محمدخان قاجار و وزیر او حاجی ابراهیم کلانتر اعتمادالدوله)، تصحیح میهن دخت حاجیان پور، تهران، مرکز نشر دانشگاهی.
- گلستانه، ابوالحسن، (۱۳۹۴)، مجمل‌التواریخ (شامل وقایع و رویدادهای سی و پنج ساله بعد از نادرشاه)، به اهتمام مدرس رضوی، تهران، دانشگاه تهران.
- مجموعه فرمان‌ها، منشایر، مکاتبات و منشآت (خطی)، کتابخانه مجلس شورای اسلامی، شماره ۸۵۷۲۳.
- منشی جامی، (۱۳۸۴)، تاریخ احمد شاهی، به کوشش غلامحسین زرگری نژاد، تهران، دانشگاه تهران.
- نامی اصفهانی، محمد صادق، (۱۳۶۳)، تاریخ گیتی گشا در تاریخ زندیه، به کوشش سعید نفیسی، تهران، اقبال.
- وثوقی، محمد باقر، (۱۳۸۳)، آیت‌الله سید عبدالحسین لاری و جنبش مشروطه‌خواهی، تهران، مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
- هدایت، رضاقلی خان، (۱۳۸۰)، تاریخ روضه الصفا ناصری، ج ۹، تهران، اساطیر.
- Abdul Karim Shirazi, Alireza, (1986), History of Zandiyeh (the successors of Karim Khan Zand), with the efforts of Ernest Pir, translation of the introduction by Gholamreza Varharam, Tehran, Gostareh. [In Persian].

- Abu Bakr Ansari, *Al-Uqad al-Allaal* in the translations of Amira al-Ahmadiyya Ayan Ahl al-Kamal by Ansari al-Rifa'i. [In Arabic].
- Ansari Lari Ashkanani, Habibullah, *Selected Al-Tawarikh*, manuscript.
- Asadpour, Hamid, (2008), *Economic and Political History of the Persian Gulf in the Afsharia and Zandiyeh Eras*, Tehran, Human Sciences Research and Development Institute. [In Persian].
- Asif, Mohammad Hashem, (1968), *Rostam al-Tawareikh*, corrected by Mohammad Mashiri, Tehran, Amir Kabir. [In Persian].
- Collection of orders, decrees, correspondences and origins (handwritten), Islamic Council Library, No. 85723.
- Family archive of Mohammad Nasir Khan Lari family, correspondence of Mohammad Hasan Khan Qajar with Mohammad Nasir Khan Lari. [In Persian].
- Fasaee, Haj Mirza Hassan, (2009), *Farsnameh Naseri*, revised and updated by Mansour Rostagari Fasaee, Tehran, Amir Kabir. [In Persian].
- Flor, Willem, (1992), *Iran and Holland's commercial expansion and Dutch trade in the Afsharian and Zandian era*, translated by Abolqasem Seri, Tehran, Toss. [In Persian].
- Ghafari Kashani, Abolhassan, (1990), *Golshan Murad*, by Gholamreza Tabatabai Majd, Tehran, Zarin. [In Persian].
- Golestaneh, Abolhassan, (2014), *Majamal al-Tawarikh* (including events and events of thirty-five years after Nader Shah), by the efforts of Modares Razavi, Tehran, University of Tehran. [In Persian].
- Hedayat, Rezaqoli Khan, (2001), *History of Rouza al-Safai Naseri*, Vol. 9, Tehran, Asatir.
- J. J. Lorimer, (2009), *Chronicles of the Persian Gulf*, translated by Abdul Mohammad Aiti, Tehran, Iranian Studies Foundation. [In Persian].
- John R, Peri, (1989), *Karim Khan Zand* (History of Iran between 1779-1747), translated by Ali Mohammad Saki, Tehran, Nashrno. [In Persian].
- Kalantar, Muhammad bin Abulqasem, (1983), *Mirza Mohammad Kalantar newspaper of Fars: including the events of the southern parts of Iran from 1142 to 1199 AH*, by Abbas Iqbal, Tehran, Sanai Library, Tahuri Library. [In Persian].
- Kohmera, Zain al-Abidin, (2005), *Treatise on the measures of the Shah and the Minister* (in the context of Agha Mohammad Khan Qajar and his minister Haji Ibrahim Kalantar Estimad al-Doulah), edited by Mihan Dekht Hajianpour, Tehran, University Publishing Center. [In Persian].
- Menshi Jami, (2005), *History of Ahmad Shahi*, by Gholamhossein Zargarinejad, Tehran, University of Tehran. [In Persian].
- Nami Esfahani, Mohammad Sadiq, (1984), *Giti Gosha's history in the history of Zandiyeh*, by the efforts of Saeed Nafisi, Tehran, Iqbal.
- Sattari Lari, Sheikh Ali, *Dera al-Tawarikh*, manuscript.

-
- The Persian Gulf Precis,selection from State Papers,Bombay,regarding the East India Companys connections with the Persian Gulf, wuth a summary of events,1600- 1800,J.A.Saldanha,Calcutta,1908,Vol. [In Persian].
- The Persian Gulf precis,selections from state paper,Bombai(1986),J.A.Saldanha,calcutta,1908,Archive Edition.Vol.1. [In Persian].
- Vosoghi, Mohammad Baqher, (2004), Ayatollah Seyyed Abdul Hossein Lari and the Constitutional Movement, Tehran, Islamic Revolution Documentation Center. [In Persian].
- Zargarinejad, Gholamhossein, (2023), The rise of the Qajar (Iranian history from the end of the Safavid era to the murder of Agha Mohammad Khan Qajar), Tehran, Andishe Negarestan. [In Persian].